

Cuprins

<i>Prezentarea autorilor</i>	7
<i>Cuvânt-înainte</i> (Ștefan Bosomitu, Luciana M. Jinga)	13

Partea I

IPOSTAZE ALE MARGINALITĂȚII POLITICE ȘI SOCIALE

Distorsionarea imaginii publice a adversarului în discursul comunist: excludere, demonizare și autolegitimare. Cazul dr. Wilhelm Filderman (<i>Alexandru Țârdea</i>)	19
Libertatea regășirii propriei identități post-detenențe. Studiu de caz: corespondența Harry Brauner – Lena Constante. Scrisori din domiciliul obligatoriu, Câmpia Bărăganului (<i>Arina-Codruța Neagu</i>)	41
Romulus Zăroni: un personaj politic atipic de la jumătatea secolului XX (<i>Sorin Radu, Cosmin Budeancă</i>)	59
Minimal, necesar, discreționar. Ideologizarea nevoilor ca proiect de integrare a marginalității sociale, 1945-1960 (<i>Mara Mărginean</i>).....	87

Partea a II-a

DE LA DILEMELE DEZINTEGRĂRII LA EFORTURILE DE ÎNREGIMENTARE

Sportul românesc între tentațiile deviate și tendințele de înregimentare (1944-1948) (<i>Diego Ciobotaru</i>).....	113
Aspecte privind câteva evadări aeriene din România (1946-1971) (<i>Petre Opris</i>) ...	143
Frontierele simbolice ale stângii. Partidul Comunist Român și începutul reconcilierii istorice între comunism și social-democrația europeană (<i>Cezar Stanciu</i>)	159
Educația în România comunistă: un joc cu sumă nulă? O analiză a stocurilor de educație (<i>Vlad Pașca</i>)	181
„Regiune” vs „stat național unitar” în istoriografia național-comunistă (<i>Cristian Roiban</i>)	197

Partea a III-a

PERIFERII ȘI MARGINALITĂȚI CULTURALE

O periferie centralizată : discursul de autolegitimare a scriitorimii în câmpul muncii (1947-1948). G. Călinescu în defensiva păturilor mijlocii (<i>George Neagoe</i>)	217
Alternative. Repere din arta disidentă a ultimelor două decenii comuniste (<i>Simona Preda</i>)	235
Grupările artistice din perioada comunistă : integrare, dezintegrare și re-integrare socială (<i>Mihaela-Lucia Ion</i>).....	255
Securitatea și <i>panica morală</i> : contraculturile muzicale ale tineretului în România comunistă a anilor 1980 (<i>Manuela Marin</i>)	277

Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc
București, Str. Alecu Russo nr. 13-19, sector 2;
Tel.: 0213167565/0213167557; Fax: 0213167552
e-mail: office@iccmer.ro
www.crimelecomunismului.ro

© 2015 by Editura POLIROM

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legea în vigoare.

Foto copertă: © iulia_shev/Depositphotos.com

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1,
sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

INSTITUTUL DE INVESTIGARE A CRIMELOR COMUNISMULUI
ȘI MEMORIA EXILULUI ROMÂNESC

Marginalități, periferii și frontiere simbolice. Societatea comunistă și dilemele sale identitare / Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc. – Iași: Polirom, 2015

ISSN 2344-6285

Printed in ROMANIA

**ANUARUL
INSTITUTULUI DE INVESTIGARE
A CRIMELOR COMUNISMULUI ȘI MEMORIA
EXILULUI ROMÂNESC**

CONSILIUL ȘTIINȚIFIC AL IICMER

Dinu ZAMFIRESCU – președinte

Daniel BARBU (Universitatea din București)

Matei CAZACU (Consiliul Național pentru Cercetare Științifică din Paris)

Adrian CIOROIANU (Universitatea din București)

Stéphane COURTOIS (Consiliul Național pentru Cercetare Științifică
din Paris)

Dennis DELETANT (Universitatea Georgetown, Washington, SUA)

Łukasz KAMIŃSKI (Institutul Memoriei Naționale, Polonia)

Hubertus KNABE (Memorialul Berlin-Hohenschönhausen, Germania)

Nicolae MANOLESCU (Universitatea din București)

Cristian PÂRVULESCU (Școala Națională de Științe Politice și
Administrative)

Zoe PETRE (Universitatea din București)

Măria SCHMIDT (Muzeul Casa Terorii, Ungaria)

William TOTOK (Berlin)

Comuniștii români au profitat cu succes de „vacuum”-ul politic de după 23 august 1944 pentru a obține puterea¹: „Țara era dezbinată. De sus și până în jos, în politică și în economie, se făcea simțită o dualitate a puterii, o luptă când surdă, când tumultuoasă între două tabere”², notează Sorin Toma, fostul redactor-șef al *Scânteii*.

Preț de aproape șapte ani, dintre care trei de război, timp în care la conducerea statului s-au perindat regimuri autoritare și dictatoriale, Partidul Național Tărănesc și îndeosebi cel Național Liberal s-au reactivat în viața publică, transfigurată atât politic, cât și social. Măcinat de numeroase disidențe și fără un lider pe măsură, PNL a intrat într-un con de umbră, activitatea sa materializându-se printr-o „poziție de expectativă”³ în raport cu problemele cotidiene.

Totuși, după cum arată Vladimir Tismăneanu, PCR nu a urmat o cale unică spre acest deziderat, conducerea partidului neavând un plan concret care trebuia urmat pas cu pas⁴. Violența a făcut însă parte din acest scenariu. Un prim pas a fost declanșarea „vigilenței antifasciste” la sate⁵, urmată de mobilizarea maselor la demonstrații „democrate”, de susținere a noii politici. După cum nota în epocă Nicolae Carandino în paginile ziarului *Dreptatea*, „mijloacele de luptă politică s-au redus în esență la două: presa și strada”⁶. Pot adăuga că și stadionul a fost unul din mijloacele de luptă politică în perioada 1944-1947. În cadrul acestui studiu, îmi propun o analiză a demersului de instrumentalizare a sportului de către PCR prin intermediul Organizației Sportului Popular și prezentarea unei alte fațete a conflictelor de pe scena politică postbelică, una în care stadionul devine câmp de bătălie între putere și opoziție. Prin încurajarea sporturilor, Partidul Comunist a urmărit construirea unei alternative la

1. Dumitru Șandru, *Comunizarea societății românești în anii 1944-1947*, București, Editura Enciclopedică, 2007, p. 47.
2. Sorin Toma, *Privind înapoi. Amintirile unui fost ziarist comunist*, București, Editura Compania, 2004, p. 17.
3. Ion Bucur, *Lupta pentru putere. Instaurarea regimului comunist în România (1944-1947)*, Editura Universității din București, 2010, p. 147.
4. Vladimir Tismăneanu, „Introduction”, în *idem* (coord.), *Stalinism Revisited. The Establishment of Communist Regimes in East-Central Europe*, Budapesta-New York, Central European University Press, 2009, p. 3.
5. . *** „Vigilența antifascistă la sate”, în *Moldova Liberă* din 24 octombrie 1944, p. 1.
6. Nicolae Carandino, *Agitația permanentă*, în *Dreptatea*, 22 octombrie 1944, p. 1.

„sportul burghez-moșieresc”, oferind activiștilor un instrument aparent inofensiv de captivare a interesului tinerilor. După cum notează Bogdan Popa, istoria României interbelice (și *in extenso* cea postbelică) poate fi înțeleasă și prin intermediul culturii fizice, deoarece sportul ca produs social poartă caracteristicile epocii, „răspunzând la tendințele pozitive și negative ale acesteia”¹.

Ieșit din ilegalitate și având sprijinul Armatei Roșii, PCR a contribuit la organizarea și legiferarea „comitetelor cetățenești”, al căror scop era „defascizarea” vieții cotidiene² în condițiile în care, după 23 august 1944, o parte din armată și administrație a rămas fidelă mareșalului Antonescu, formând „gărzi albe” ce luptau împotriva Armatei Roșii și a administrației comuniste instalate în regiunile ocupate³. „Detașamentele de șoc” comuniste au jucat un rol important în răsturnarea administrațiilor județene și orașenești, precum și în instalarea unor primari și prefecți aserviți PCR⁴. Ulterior acestea vor acționa pentru impunerea cu forța armată a comitetelor sindicale subordonate Partidului⁵ și pentru intimidarea adversarilor politici⁶. Încă din anul 1945, PCR a obținut o poziție privilegiată în viața publică, infiltrând în rândurile structurilor de Poliție și ale Siguranței activiști loiali⁷. Folosindu-se de pârghiile legislative ale acestor două structuri împotriva opoziției politice și a manifestărilor sale „anticomuniste”⁸, pentru sprijinirea guvernului, combaterea speculei, a

1. Bogdan Popa, *Educație fizică, sport și societate în România interbelică*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2013, p. 30.
2. *** „Comitetele cetățenești”, în *Moldova Liberă* din 6 ianuarie 1945, p. 3.
3. *** „Moldova țărănească. Criminalii se întorc. Din durerea satelor”, în *Moldova Liberă* din 25 octombrie 1944, p. 2.
4. Dumitru Șandru, *op. cit.*, p. 24.
5. *Ibidem*, p. 50-51.
6. Elocvent este discursul rostit de generalul Nicolae Rădescu, președintele Consiliului de Miniștri la acea dată, în care face apel la populație pentru apărarea democrației, pe fondul dezordinilor provocate în țară de structurile înarmate comuniste: „La Craiova, grupări armate au atacat puternic prefectura și au luat-o cu asalt. La Caracal, mica dar viteaza garnizoană a rezistat cu îndârjire atacului dat, astfel că prefectura a putut fi salvată. În Brașov au devastat o cooperativă. În capitală crimele lor nu vor putea fi cunoscute în întregime decât mâine. Au tras focuri și în Palatul regal, două gloanțe pătrunzând în cabinetul mareșalului palatului. Au tras și în Prefectura Poliției Capitalei și au atacat și Palatul Ministerului de Interne” (Arhivele Statului București, fond *Direcția Generală a Poliției*, dosar 17/1945, ff. 223-225, *apud* Ioan Scurtu (coord.), A.S.B., *Viața politică în documente 1945*, București, 1994, p. 149). De asemenea, vezi și Reuben H. Markham, *România sub jugul sovietic*, traducere în limba română de George Achim, București, Fundația Academia Civică, 1996, pp. 178-199.
7. SIAN Vaslui, fond *Comitetul Județean PCR*, dosar 3/1945, ff. 18, 23, 33, 35, 50, 58 și 59.
8. *Ibidem*, f. 50.

sabotajului și contra răspândirii „șvonurilor false și alarmiste”¹, PCR a demarat acțiuni coercitive, de susținere a propriilor sale interese în dauna „vechii orânduiri”. După instalarea guvernului condus de dr. Petru Groza, PCR a început să-și facă simțită prezența atât la nivel central, cât și în provincie, mai ales prin intermediul organizațiilor de masă: sindicatele, cooperativele, organizațiile de fabrică și de uzină, asociații ale femeilor, organizațiile cultural-sportive, uniuni ale tineretului ș.a.² Se urmăreau încadrarea cât mai multor persoane în aceste structuri și acapararea puterii prin manipularea populației. Potrivit opiniei lui Vladimir Tismăneanu, „deși, în esență, comuniștii controlau guvernul, strategia lor era orientată spre controlul total al societății”³. Disimularea partinică a comuniștilor români prin intermediul acestor vaste organizații, menite a cuprinde cât mai mult din populația țării, trebuia să prelungească influența PCR în societate. Adrian Cioflâncă consideră că acestora le era rezervat rolul de a aplica întocmai directivele centrului, de a mobiliza masele și de a reprezenta interesele partidului acolo unde acesta nu se întindea organizatoric. Potrivit aceluiași, funcțiile organizațiilor de masă se suprapuneau într-o mare măsură peste cele ale PCR, dar în final acestea nu reprezentau decât un „instrument de putere” la dispoziția conducerii comuniste⁴.

Înființată la finele anului 1944, în anticamera UTC-ului, Organizația Sportului Popular era una din structurile ce gravitau în jurul Partidului Comunist. Discursul oficial al PCR consemnează apariția OSP la nivel central, ca structură autonomă, începând cu data de 15 septembrie 1944, când se constituie „prima organizație sportivă cu caracter democratic din istoria sportului românesc”⁵. Noua structură era prezentată drept continuatoarea tradițiilor sportive și a cadrelor create de sportul muncitoresc care au supraviețuit „prigoanei fasciste”. Partidul Comunist își asuma conducerea acestor structuri anterioare celui de-al doilea război mondial⁶. Ilarion Țiu consideră însă că activiștii ilegaliști nu aveau cum să organizeze activități sportive, preferând în schimb să interacționeze la serbări câmpenești, baluri ori serate dansante⁷.

1. SJAN Vaslui, fond *Comitetul Județean PCR* dosar 8/1944-1947, f. 9.
2. Adrian Cioflâncă, „Repere pentru o istorie a Uniunii Tineretului Comunist”, în *Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”*, XLIII-XLIV, Iași, 2006-2007, p. 527.
3. Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Iași, Polirom, 2005, p. 113.
4. Adrian Cioflâncă, art. cit., pp. 527-528.
5. Emil Ghibu, Ion Todan, *Sportul românesc de-a lungul anilor*, București, Editura Stadion, 1970, p. 64.
6. N.G. Munteanu, *Cincizeci de ani de sport muncitoresc*, București, Editura Stadion, 1971, p. 133.
7. Lavinia Betea (coord.), Cristina Diac, Florin-Răzvan Mihai, Ilarion Țiu, *Viața lui Ceaușescu. Ucenicul Partidului*, București, Adevărul Holding, 2012, p. 286.

Totuși, abia în primăvara anului 1945 centrele sportive din țară începeau să se reorganizeze. Era planificat ca în fiecare oraș să se înființeze o secție a OSP. Vești îmbucurătoare pentru organizația ce gravita în jurul PCR veneau din Brăila, Galați, Arad, Timișoara și Cluj, acolo unde se organizaseră astfel de filiale. Activitatea sportivă se întetea pe măsură ce echipele își completau rândurile cu foști componenți demobilizați¹. Ping-pongul era însă unul din cele mai răspândite jocuri ale acelor ani, își amintește cu nostalgie Annie Benteoiu². În plan organizatoric, AMEFA, clubul micilor industriași arădeni, a fost între primele care au aderat la noua înființată secție din localitate³. Cu toate acestea, în „inima” Banatului, „pionierii” fotbalului profesionist din România erau o „redută” greu de atras pe linia sindicalizării propusă de OSP. La gruparea Ripensia Timișoara, cvadrupla campionă a României la fotbal, situația era neclară. Cu toate acestea, năzuințele OSP de sindicalizare a acestui club se îndreptau către jucătorii ce făceau cinste culorilor lui „Ripi”, singurii care, în opinia redactorilor *Sportului Popular*, puteau determina adeziunea grupării la noile directive⁴. Abia spre finalul anului 1945, Ripensia s-a sindicalizat de nevoie sub culorile fabricii Dura⁵. În acest interval, s-a înființat și un campionat de fotbal sindical. Participante la această întrecere erau formațiile: Monetăria Națională, 23 August, PTT, Assam Pipera, Cartea de Aur, Tăbăcăria Națională, Metropola UCB, Socec Lafayette, Laromet, Telefoane, unele dintre ele abia înființate. Formațiile cu tradiție treceau și ele prin schimbări. Sportul Studentesc era divizat în două formații distincte: Sparta și Universitatea București. Această decizie a stârnit însă nemulțumirea clujenilor de la clubul universitar, care considerau că prin apariția unei noi „U” li se face concurență neloyală. S-a ajuns inclusiv la depunerea unei reclamații oficiale în acest sens⁶. Prin sindicalizare, mai multe grupări erau redenumite: KMSE Cluj devenea

1. Mihai Flamaropol, *Fotbal – cadran românesc*, București, Editura Sport-Turism, 1986, p. 184.
2. „...împreună ne-am bucurat de nevinovate șuete, de lungi plimbări în pădurile vecine și de pasionate partide de ping-pong, acel joc atât de răspândit în vremea aceea încă sunetul sec al mingii pe paletele cu plută, care exaspera pe cei ce voiau să se odihnească, a rămas pentru cei din generația noastră un fel de emblemă sonoră a vacanței...” (Annie Benteoiu, *Timpu ce ni s-a dat. Memori (1944-1947)*, ediția a III-a, București, Editura Humanitas, 2007, p. 68.
3. *** „Sportul Popular în Țară. Vești din Arad. Crișana CFR s-a transformat în CFR, în *Sportul Popular*, 8 aprilie 1945, p. 3.
4. *** „Vești îmbucurătoare din Brăila, Galați, Arad, Timișoara și Cluj. Situație neclară la Ripensia”, în *Sportul Popular*, 27 martie 1945, p. 3.
5. *Sportul Popular*, 7 decembrie 1945, p. 1.
6. *Ibidem*.

Ferar, fosta Maccabi București se numea Ciocanul, iar Clubul Athletic din Oradea primea numele Libertatea¹. Pentru a populariza jocul de fotbal și a-și spori influența asupra noilor adepți ai fenomenului, redactorii *Sportului Popular* publicau articole în care explicau regulamentele acestui sport². Concomitent, conducerea OSP și UFSR militau pentru amenajarea a mii de terenuri de sport pe tot cuprinsul țării, intervenind în acest sens direct la Ministerul de Interne³. După acapararea funcțiilor de conducere în administrația locală, activiștii de frunte din provincie au început să acorde dreptul de a se folosi de infrastructura sportivă doar organizațiilor prietene. Astfel, la Iași, Tineretul Progresist a obținut de la Primărie administrarea Parcului sportiv „Ferdinand” din localitate⁴.

Treptat, stadionul devine, între altele, loc de manifestare a serviciului propagandei. Activiștii din Ploiești chiar menționează la capitolul „reușite” o manifestare sindicală organizată la 18 octombrie 1945 pe stadionul din localitate⁵. Tot în provincie, responsabililor li se cere să aibă „grija de a nu se ridica alte mișcări sportive”⁶. Acordarea de bilete gratuite la toate manifestările sportive pentru muncitori, școlari și studenți este o altă măsură luată în 1945 în acest sens⁷. Cu tot interesul și zelul depus în această direcție, lipsurile din infrastructură se simțeau cu prisosință. Între acestea, merită menționată cea a terenurilor de antrenament, un adevărat lux pentru majoritatea formațiilor nou-înființate, dar și a cluburilor cu tradiție. Bani pentru amenajarea sau închirierea terenurilor de antrenament nu se prea găseau în vistierii, fiind învinuiți proprietarii acestora care solicitau sume exorbitante, cu mult peste puterile cluburilor⁸. Cu toate aceste minusuri, care afectau buna desfășurare a vieții sportive, popularizarea fotbalului trebuia continuată, mai ales în mediul

1. Mihai Flamaropol, *op. cit.*, p. 189.

2. *** „Să învățăm footballul. Regulamentul jocului de Asociație după International Board”, în *Sportul Popular*, 23 iunie 1945, p. 3.

3. *** „Pentru muncitori, școlari și studenți! Se vor amenaja 4.000 de terenuri de sport în toată țara. Intervenția OSP-ului și UFSR-ului la Ministerul de Interne”, în *Sportul Popular*, 23 iunie 1945, p. 3.

4. SJAN Iași, fond Primăria Municipiului Iași, dosar 50/1945, ff. 1-2.

5. Arhivele Naționale ale României, fond CC al PCR – Propagandă și agitație, dosar 1/1945, f. 14.

6. SJAN Vaslui, fond Comitetul Județean PCR Vaslui, 1/1944-1945, f. 22.

7. *** „La toate manifestările sportive, OSP-ul va acorda un număr însemnat de bilete gratuite muncitorilor, școlarilor și studenților”, în *Sportul Popular*, 25 martie 1945, p. 4.

8. „Proprietarii actualelor terenuri fac greutăți anumitor formații, pretinzând o sumă drept chirie a terenului. Sunt grupări care pot plăti, altele nu...”. *** „Pe marginea footballului sindical. Chestiunea terenurilor, echipamentelor și materialului sportiv”, în *Sportul Popular*, 3 aprilie 1945, p. 3.

rural. În consecință, conducerea OSP îndemna echipele sindicale, în special pe cele bucureștene, să își intensifice activitatea propagandistică și să participe în diferite comune la meciuri demonstrative¹.

Gruparea din Obor, Unirea Tricolor, și cea a studenților bucureșteni, Sportul Studențesc, erau „vârful de lance” aruncate de OSP în această luptă². Chiar și liderii marcanți ai Partidului Comunist se implicau vizibil în activitatea de propagandă la sate, asistând la aceste meciuri. Spre exemplu, Teohari Georgescu, aflat în vizită de lucru în Banat, lauda activitatea OSP-ului regional, în urma vizionării mai multor demonstrații sportive organizate într-o comună timișoreană³. Popularizarea diferitelor ramuri sportive în mediul rural face parte dintr-o strategie mai amplă a comuniștilor de a-și îmbunătăți imaginea printre țărani. După cum punctează Gheorghe Onișoru, mișcarea comunistă românească de până în „zorii” celui de-al doilea război mondial, structura de partid, ideologia și metodele de lucru au fost o necunoscută pentru locuitorii satelor. În consecință, liderii PCR au conștientizat aceste tare organizatorice, acționând imediat în această direcție, îndeosebi prin propagandiști. O altă măsură pentru a intra în lumea satelor, fiul tradițional al manștilor, a fost dinamizarea Frontului Plugarilor⁴. Unul din cei mai înverșunați promotori ai sportului de masă era însuși prim-ministrul Petru Groza, șeful acestei formațiuni aservite PCR. Era și normal ca acesta să fie adeptul unui nou suflu în sport. Gimnastica învățată de el în copilărie, la orele de sport, era sinonimă cu bătaia primită de la profesor. În timpul studiilor sale universitare, Groza a fost privilegiat față de unii din colegii săi cu posibilități financiare mai reduse, el practicând diferite sporturi⁵. În consecință, Tineretul Plugăresc, structura

1. *** „Popularizarea fotbalului în mediul rural. Echipele sindicale de fotbal vor juca meciuri demonstrative în comunele rurale”, în *Sportul Popular*, 26 iunie 1945, p. 3.
2. *** „Unirea Tricolor și Sportul Studențesc vor juca Duminică la Urziceni”, în *Sportul Popular*, 5 iulie 1945, p. 1.
3. *Sportul Popular*, 5 noiembrie 1945, p. 1.
4. Gheorghe Onișoru, *Aliațe și confruntări între partidele politice (1944-1947)*, București, Fundația Academia Civică, 1996, pp. 117-118.
5. „...Era Fürtös Ferencz, temutul profesor de gimnastică, care, sub masca sportului, ne administra adeseori strașnice bătaii, pe vremea aceea bătaia făcând și ea parte integrantă din gimnastică” (p. 36). „Dansator bun și *causeur* neobosit, cu pantalonii totdeauna cu dunga ireproșabilă și cu gulerele lucitoare și proaspăt scrobite, eram în același timp și un bun gimnast, fiind printre puținii români cărora li se permitea luxul, pe acele vremuri, de a face tenis și scrimă, compatrioților mei mai săraci închizându-li-se ușa cluburilor sportive din cauza mirosului rural adus de la vatra părinților plugari sau muncitori din uzine și mine” (p. 78) (Petru Groza, *Adio lumii vechi! Memorii*, București, Editura Compania, 2003).